

ДОМИНАНТНЕ КОСМИЧКЕ ТЕМЕ У САВРЕМЕНОЈ СРПСКОЈ ПОЕЗИЈИ

ТИОДОР РОСИЋ

Педагошки факултет у Јагодини

E-mail: tiodor_rosic@vektor.net

Резиме: У раду су размотрене доминантне космичке теме у савременој српској поезији. Истакнуто је да српски песници казују о свему ономе што твори Универзум, Свемир видљиве светлости, Свемир Духа, а што представља својеврстан песнички гносеолошки рационализам. Циљ рада био је да укаже на митопоетске елементе савремене српске поезије, али и на хришћанске космолошке идеје у њој. Закључено је да се мотиви простора могу наћи у радовима многих песника у којима се казује о небеским појавама или космичким пејсажима, што говори о везаности човека и космоса (микрокосмоса и макрокосмоса). Истакнуто је да просторно одређење може бити хоризонтално и вертикално.

У раду је коришћен аналитичко-синтетички метод.

1.

Разматрање доминантних космичких тема у савременој српској поезији чини предмет овога рада. Космичко у општем значењу је све оно што се тиче свемира, што је везано за свемир и, углавном, наспрам је онога што се односи на земљу и човека. Космичке теме и мотиви савремене српске поезије стециште имају не само у интенционалном опредељењу српских песника већ и у космогонијским учењима о настанку света и космолошким погледима на свет.

Циљ рада је да укаже на митопоетске елементе савремене српске поезије, али и на хришћанске космолошке идеје у њој. Космогонијске идеје, учења о пореклу света, космичких тела и њихових система – звезда и звезданих јата, галаксија, соларног система и његових конструктивних елемената, налазе одјека и у савременом српском песништву. Песништво космогонијске идеје имплицира и нема амбицију да преузме улогу астрофизике као научне области.

Рад има циљ да покаже да је доктрина о стварању и пореклу свемира за разлику, рецимо, од романтичарских песника, рационално одређена и не

подлеже спекулативној сумњи. С једне стране имамо рационално кодирани и поетски транспоноване космолошке идеје, с друге хришћанску космологију која постулира верујуће космогонијске принципе.

Индивидуално одређен песнички рационализам супротстављен је архетипу хришћанског мишљења заснованом на феноменолошком опису стварања света и убиства тела Бића које је створило свет. Хаос космоса је творачки уравнотежен. Истражује се митолошки подтекст или проблем митологизма и актуализује се космогонија мита као главно начело у индивидуализованој митологији појединих песника, као што су Васко Попа или Бранко Миљковић. На тај начин феномени космичког мита чине основу индивидуалне митологије.

Задатак рада је: скренути пажњу на космогонију мита и актуализацију њихових архаичних инваријанти, истражити доминантне космичке теме, проучити доминантне космогонијске идеје у савременој српској поезији, издвојити космогонијске инваријанте које се варијантно остварују, систематизовати космолошке идеје у савременој српској поезији, истражити однос рационалистичко-чињеничког и сновидно-ирационалног.

У раду је коришћен аналитичко-синтетички метод.

2.

Говорити о ма ком аспекту савремене српске поезије немогуће је без упућивања на њене статичке структуре и динамичке односе у њој. Космолошке идеје знатно утичу на природу савремене српске поезије, на њене теме и мотиве. Савремена српска поезија је део српске књижевности која је корпусно одређена и дефинисана као систем жанрова, стилских опредељења и вредности. Њен појам није ванлитерарно одређен већ на основу унутартекстуалних чињеница, исказа и начина који се у њој казује.

Разматрати доминанте песничке космогоније савремене српске поезије значи истражити и избор њених тематских, композиционих и стилских могућности. Наравно, то захтева далеко обухватнија истраживања, што нас не спречава да укажемо на основне смернице даљег разматрања ове теме.

Космичке теме нису општеприхваћене код српских песника. И поред тога, има стваралачких индивидуалности које снагом свога талента космолошке идеје кроз тематску обраду уобличавају до нормативних кодова српског савременог песничког идиома. Они су кодификатори космолошког песничког топоса савремене српске поезије. Космичко тематско опредељење Бранка Миљковића, Васка Попе, Десанке Максимовић, Љубомира Симовића, Ивана В. Лалића представља темељ на основу ког се може описати све оно што је заједничко у њиховим делима, али и оно што их чини различитим.

Заједнички именитељ свих космогонијских визија и космогонијских митова поменутих песника јесте у коришћењу симболичког поетског језика, језика поезије простора. Настаје тако визија свемира, видљивог са земље,

сагледаног телесним очима; гради се астрално небеска механика и хемија; рађају се трактати о атомима, закон времена, гравитације и вечни повратак истог.

Омиљене теме српских песника су космички облици. Светлост, тама, сунце, галаксије творе Универзум, Свемир видљиве светлости, Свемир Духа, што представља својеврстан песнички гносеолошки рационализам. Уз гледиште о видљивом свемиру и његовом будућем гашењу, у савременој српској поезији егзистира хришћанска космогонија вечног повратка истог – визија Бога Оца; Сина и Светог Духа, Владичице Богородице, Анђела, Неба и небеске хијерархије. Сетимо се *Ариљског анђела* Бранка Миљковића, *Каленића* Васка Попе, песама из књиге *Тражим помиловање* Десанке Максимовић. Начин на који је космички мит у тим творевинама актуализован открива значењско устројство грађења основних конституената космичког мита и стваралачку митологију уметника.

Индивидулна космогонија Миљковићева и Попина усмерене су на антропоморфирање неживог, космичког, а песме у Помиловању Десанке Максимовић кореспондирају са божанским творачким начелом и проблемом власти, моћи и силништва.

У савременој српској поезији, оба усмерења, оно рационално и оно религиозно-метафизичко, граде одговарајућу слику света и мотиве времена и простора. Уз религиозно искуство живота и митску слику света, постоји и крипторелигиозност – несвесно присутна у сваком појединцу, а која игра веома важну улогу у стваралаштву.

Простор као светски поредак – успостављен од самог почетка организовања односа у свемиру – у опозицији је са хаосом (Елиаде 2010). Потврђује то и поезија Васка Попе, његова књига *Споредно небо* (Попа 1973), његове визије антропоморфно обележене. Овај песник отвара просторе космолошког одређења човека. Његова поезија је доказ да савремени српски песници митопоетски супротстављају хаос космосу, где космички простор може да се инкорпорира у хаос који га споља окружује.

Мотиви простора могу се наћи у радовима многих песника у којима се казује о небеским појавама или космичким пејсажима, који говоре о везаности човека и космоса (микрокосмоса и макрокосмоса):

О, које ли је време у *космосу* / Сазнан од *звезда* рујни понор цвета (Миљковић 1965: 139); Шта си птица или глас који лута / под дивљим *небом* где те песма оставила самог (Миљковић 1965: 12); Нашао се просто ван *света* кажу (Попа 1973: 73); Прстене ничији прстене / Како си се изгубио / како с *неба* пао негде / Више свугде него негде (Попа 1973: 74); На некој *звезди* море се расцвета, / у чаши воде заискри тишина (Лалић, *Писмо*¹); Лази Костићу у часу кад га спазих у *небу* изнад манастира Крушедола (Симовић 1965: 83).

¹Преузето 10.6.2010. са веб сајта Учитељског факултета у Београду, на локацији: http://www.ask.rs//ASK_SR_AzbucnikPisaca.aspx, даље: Лалић, *Писмо*.

Просторно одређење може бити хоризонтално и вертикално. Горњи свет чине небо и небеске појаве, Сунце, Месец и звезде; средњи чини земља, а доњи свет симболизује подземље и смрт. Навешћемо неколико стихова везаних за горњи свет, тј. небо, Месец и звезде:

Будим је због *сунца* које објашњава себе биљкама / због *неба* разапетог између прстију ((Миљковић 1965: 5); будим је због ове *наше планете* која ће можда / бити мина у *раскрваљеном небу* (Миљковић 1965: 5); То је била шума која је појела *небо* (Миљковић 1965: 7); видех грешнике како их витла зли ветар / *небо* што лаје и кишу проклетства тешку / и вечиту (Миљковић 1965: 7); Слепи јасно виде судбину пред којом шене / *предели небесни* сатворени од издаје. (Миљковић 1965: 26); Ноћ с ове *стране месеца* често огрезне / у непотребне истине и одушевљена клања. (Миљковић 1965: 22); *Звездама рањен* у сну луташ (Миљковић 1965: 25); Наг сивооки бодеш / Насред *Млечног Пута* лежи (Попа 1973: 27); Изгрејало срце једноме од нас / Високо насред *згаришта неба* (Попа 1973: 49); На некој *звезди* море се расцвета, / у чаши воде заискри тишина, (Лалић, Писмо); Мрак је био већи, / *А звезде* ближе за меру горчине. (Лалић, Писмо); На три корака *од врха неба* / Од липе у вечном цвету / Старо је *сунце застало* (Попа 1973: 43); Родило се *модро сунце* / Под левим *пазухом неба* (Попа 1973: 45); *Паноћно сунце* (Попа 1973: 47); Високо насред *згаришта неба* (Попа 1973: 49); Морао је кажу да умре / *Звезде* су му биле ближе (Попа 1973: 73); *Звездани пуж* (Попа 1973: 78); *Звезде избеглице* (Попа 1973: 9).

Средњи свет односи се на земљу:

Нека се *земља* развенча са сунцем Жица (Миљковић 1965: 14); и видех псе који су гризли *земљу* (Миљковић 1965: 7); *свирала од земље* од шуме / од крви (Миљковић 1965: 7); Стопама крећем трезнога Дидроа / у *Ниску Земљу*, без припреме скоро, (Лалић, Писмо);

Доњи свет везан је за подземље и смрт:

Док се *земља* окреће око своје смрти / негде *испод земље* зри тишина зла (Миљковић 1965: 15); Ноћ *испод земље* развеселим (Миљковић 1965: 11), Орфеј у Подземљу (Миљковић 1965: 11); Здробљено *сунце подземља* као живу у кости. (Миљковић 1965: 44); Припремљен сасуд за две шаке *земље* (Лалић, Писмо); Научићемо мрак овај да сија (Попа 1973: 43).

Простор и време су повезани; главни су параметри Универзума. Они су поетско-космолошки индикатор, показатељ слике света у савременој српској поезији. Бинарно су и контрастно обележени: горе–доле, небо–земља, земља–подземље, дан–ноћ, пролеће–зима, светло–тамно, ватра–вода, топло–хладно, живот–смрт.

Прво и основно начело у платонистичко-плотинистичкој спекулацији представља учење о *једном*. Из једног произлази не-једно. У хришћанском погледу на свет може се говорити о једном као бесконачном, о Богу или бесконачности одређеној у себи самој:

На пиргу сени ратника / О мојој земљи брину // Једнина у множину / Множина у целину (Милетић 2010: 74).

Бог је у хришћанској теогонији једно, а једно је много; мноштво је у једном, а једно је у мноштву. То једно у мноштву је суштствено, творачко, животодавно. Српски песници радо посежу за атрибутима и верским ритуалима. Хришћански пантеон је биполаран: позитиван и негативан. Отац, Син и Свети Дух, с Богородицом и анђелима супротстављен је полу ђавола, Сатане и таме. Уз свете симболе српски песници користе симболе дрвета, змије, рибе, голуба, јагњета, крста живога, а ту су и ритуали вере.

Старинско веровање о Небу Оцу и Мајци Земљи присутно је и у поезији појединих српских песника. Небо представља Божји дом, Дом целог Света. Душе праведника према хришћанском веровању одлазе на небо, у Рај. На небо је доспео и знаменити српски песник Лаза Костић:

Кажи ми, како си *горе* доспео! / Је ли ти митрополит карловачки / нашарао неко писамце? / Ниси ли у кола упрегао / мишеве пештанске тамнице, / нису ли те ти мишеви *горе* однели? (Симовић 1995: 83).

Песничко обраћање Љубомира Симовића је верско-идеолошки конотирано. Његов лирски субјект се жртвовао кроз искушење смрти, следећи пут искуства смрти као прве жртве која је створила свет и феноменално трансформисала Хаос у Космос, све према слици човека и казни од овог света. Песма *Небески знаци изнад Београда* истог песника је у том погледу парадигматична:

Преко *неба* лете будале, / са прапорцима на капама, лете / голе безубе вештице, војници, финанси, лете, / узјахавши петлове, тикве, метле, комете! (Симовић 1975: 67).

Отрежњавајућа је поента ове катарзичне космогонијске гротеске:

Ма какво *небо*? / Које то *небо*? / Отвори, бре, очи, осврни се мало, / ово *небо* није *небо* / већ земљино огледало. (Симовић 1995: 67).

Упућује ово и на закључак да се у савременој српској поезији космичке теме не прихватају и обрађују подражавалачки, као тезе за научно проверене поставке о Свету, Човеку и Космосу. Поезија српских песника није илустрација научних сазнања, а ни догматско-репродуктивна копија хришћанске теогоније. Српски песници посматрају свет, али критички, и преиспитујуће.

3.

У раду су анализирани доминантне космичке теме у савременој српској поезији. Космичко је посматрано као нешто што се односи на свемир и углавном и дато наспрам онога што се односи на земљу и човека. Космичке теме и мотиви савремене српске поезије снажан ослонац имају у космогонијским учењима о настанку света и космолошким погледима на свет.

Указано је како на митопоетске елементе савремене српске поезије, тако и на хришћанске космолошке идеје у њој. Космогонијске идеје, речено је, налазе одјека и у савременом српском песништву. Песништво космогонијске идеје имплицира и нема амбицију да преузме улогу астрофизике као науке.

Показано је да доктрина о стварању и пореклу свемира, у својој рационалној одређености подлеже сумњи. Издвојена су два тематска круга: 1. рационално кодирани и поетски транспоноване космолошке идеје и 2. хришћанска космологија која постулира верујуће космогонијске принципе. Индивидуално одређен песнички рационализам супротстављен је архетипу хришћанског мишљења заснованом на феноменолошком опису стварања света и убиства тела.

Маркиран је митолошки подтекст, тј. проблем митологизма и актуализације космогоније мита као главног начела у стваралаштву Васка Попе, Бранка Миљковића, Ивана В. Лалића. Истакнуто је да феномени космичког мита чине основу индивидуалне митологије.

Скренута је пажња на космогонију мита и актуализацију њихових архаичних инваријанти. Истражене су доминантне космичке теме и космогонијске идеје у савременој српској поезији. Да би се рад могао привести сврси, издвојене су космогонијске инваријанте које се варијантно остварују, а зарад истраживања рационалистичко-чињеничких и сновидно-ирационалних постулата у савременом српском песништву.

Космичке теме су значајно присутне у савременој српској поезији. Српски песници казују о космичким облицима, о светлости, тами, сунцу, о свему ономе што твори Универзум, Свемир видљиве светлости, Свемир Духа, а што представља својеврстан песнички гносеолошки рационализам.

У раду је коришћен аналитичко-синтетички метод.

Закључено је да се мотиви простора могу наћи у радовима многих песника у којима се казује о небеским појавама или космичким пејсажима, што говори о везаности човека и космоса (микрокосмоса и макрокосмоса). Истакнуто је да просторно одређење може бити хоризонтално и вертикално. Горњи свет чине небо и небеске појаве, Сунце, Месец и звезде; средњи чини земља, а доњи свет симболизује подземље и смрт.

Намеће се закључак да избор и обрада космичких тема у савременој српској поезији не робује песничком рационализму, а ни традиционалним, "архаичним" погледима на свет и јудео-хришћанским идејама прогресивног развоја. Тријумфује песничка имагинација.

Песник гледа и ослушкује небо, али чује и срце у човеку.

Извори и литература

Дикро, Освалд; Тодоров, Цветан: 1987, *Енциклопедијски речник наука о језику I-II*, Просвета, Београд.

Елиаде, Мирча: 2010, *Аспекти мифа*, Академически проект, Москва.

Максимовић, Десанка: 1964, *Трајим помиловање*. Лирске дискусије с Душановим закоником, Матица српска, Нови Сад.

Милетић, Љубица: 2010, *Константинов крст*, Српска књижевна задруга, Београд.

Миљковић, Бранко: 1965, *Песме*, Просвета, Београд.

Попа, Васко: 1973, *Споредно небо*, Нолит, Београд.

Симовић, Љубомир: 1995, *Учење у мраку*, Изабране и нове песме, Српска књижевна задруга, Задужбина Десанке Максимовић, Народна библиотека Србије, Београд.
http://www.ask.rs//ASK_SR_AzbucnikPisaca.aspx

DOMINANT COSMIC THEMES IN CONTEMPORARY SERBIAN POETRY

The dominant cosmic themes in the contemporary Serbian poetry were considered. It was pointed out that the Serbian poets tell about everything that constitutes the Universe, the Cosmos of visible light, the Space of Spirit, which is a kind of poetic epistemological rationalism. The aim was to point to the mythopoetic elements in contemporary Serbian poetry, but also to the Christian cosmological ideas in it. It was concluded that the motives of space can be found in works of many poets that speaks of celestial phenomena or cosmic landscapes, which indicates the attachment of man and the Universe (microcosm and the macrocosm). It was pointed out that space specification can be both horizontally and vertically.

The paper uses the analytic-synthetic method.